

Микола Тупчієнко
ORCID: 0000-0001-9704-2239

ЯСТРЕБОВСЬКА СКЛАДОВА АРХЕОЛОГІЧНОЇ КОЛЕКЦІЇ КИРОВОГРАДСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

YASTREBOV'S COMPONENT OF THE ARCHEOLOGICAL COLLECTION OF THE KIROVOHRAD REGIONAL MUSEUM

1889 рік прийнято вважати роком виникнення першого музею в Єлисаветграді, творцем якого став В. М. Ястребов. Його витoki пов'язані із створенням в 1883 році при Єлисаветградському земському реальному училищі «історико-географічного музею» на чолі з В. М. Ястребовим. Поява при училищі музею була обумовлена однією з вимог до прирівнення цього училища в правах до державних начальних закладів в Російській імперії.

Первісна збірка музею складалась з наочних посібників для викладання історії та географії, а також невеличкої «археологічної» колекції з 342 предметів, в тому числі: 270 монет і медалей, 57 документів, рукописної карти Єлисаветградської провінції XVIII ст., 3 кам'яних молотків і цінного зібрання предметів скіфської епохи з кургану поблизу села Мартиноша Єлисаветградського повіту. Намагаючись, по можливості, врятувати від загибелі й невідомості пам'ятки минулого, дослідник поповнював музейну колекцію не тільки власними зусиллями, а й завдяки пожертвуванням своїх учнів та сторонніх осіб [5. С. 17].

Вже через рік після офіційного створення музею за уповноваженням правління реального училища В. М. Ястребов під час роботи VI Археологічного з'їзду в 1884 р. експонує музейну «археологічну колекцію» в приміщенні Одеського університету, де проходив з'їзд. Колекція привернула до себе увагу членів з'їзду та його голови – графа О. С. Уварова. З приводу значимості цієї колекції О. І. Маркевич у своєму «Некролозі» на смерть дослідника писав: «Вкажу ще на заслугу Володимира Миколайовича Ястребова в улаштуванні історичного й географічного відділу в музеї при єлисаветській реальній школі; це був перший музей свого роду, який мав старовинні речі, не абиякої наукової вартості, які були набуті Ястребовим або через його посередництво» [2].

Сучасний аналіз цієї першої «археологічної колекції» музею показує, що лише збірка предметів скіфського походження, кам'яні молотки та частина монет відповідає сучасному розумінню археологічних артефактів, тоді як решта предметів цієї збірки – пам'ятки, що репрезентують інші історичні дисципліни: нумізматику, сфрагістику, палеографію тощо.

Вживання В. Ястребовим терміну «археологічна колекція», стосовно цієї першої збірки можна пояснити поширеним на той час тлумаченням значенням

.....

терміну «археологія» (з гр. наука про давнє минуле), що сягає античної традиції. Зокрема, великий давньогрецький філософ Платон у своїх сократичних діалогах вживав термін «археологія» як синонім терміну «історія», тобто трактував його як відомості про події героїчного минулого. Очевидно, що Володимир Миколайович був схильним також досить широко трактувати цей термін, тому у його розумінні вся діяльність історика водночас сприймалася ним як діяльністю археолога. Сучасне розуміння археології визначає її як окрему історичну дисципліну, що вивчає матеріальну культуру, створену в далекому минулому, і оперує своїми, відмінними від історії методами дослідження, предметом і об'єктом наукових студій.

Успіх колекції на археологічному з'їзді сприяв тому, що правління училища вперше асигнує кошти на археологічні розкопки, метою яких стало поповнення музейної колекції саме археологічними артефактами. І вже влітку 1884 р. Ястребов В. М. проводить археологічні розкопки кількох курганів поблизу села Компаніївка Єлисаветградського повіту. Результатом цих розкопок стало поповнення колекції 129-ма археологічними артефактами [4]. В наступні два роки, відповідно в 1885 – 1886 рр., знову ж таки за фінансового сприяння Правління училища, дослідник проводить розкопки біля хутора П. К. Буховецького на р. Богодушній (1885 р.) і трьох могил біля села Компаніївка (літо 1886 р.) [2]. Ці археологічні дослідження не дали яскравих археологічних знахідок. Повний опис знахідок як і польові документи цих розкопок не збереглися.

За три роки завідування В. М. Ястребовим музеєм його колекція археологічних артефактів поповнилася на 270 предметів. Вона збільшилася не лише за рахунок розкопок, що їх проводив дослідник, але й завдяки даруванням. З речей, що надійшли завдяки даруванню, уваги заслуговують: кам'яні молотки, подаровані Михайлом Григоровичем Ломаківським і колишніми учнями училища п.п. Диковим і Фохтом; кольчуга, сокира і спис (останні два прикрашені золотою й срібною інкрустацією) – колишнім вихованцем В. Ястребова п. П. Лужковським; кременевий нуклеус із села Тишківка — колишнім вихованцем п. Шевко; 4 бронзові наконечники стріл (очевидно скіфські) – пожертвовані учнями Крамаренком і Стихном; скіфська кам'яна баба, передана училищу А. А. Браунером; 11 предметів скіфського часу, отримані в результаті розкопок кургану скіфської епохи — дарунок К. А. Абертасова. (серед них також скіфська кам'яна баба); нарешті, колекція поповнилася 53 предметами прикрас, пожертвованих сімейством єгеря Олександровича-Касинова й добути ним [7].

22 травня 1889 року Петербурзька Археологічна Комісія доручає В. Ястребову дослідження деяких з Мартоношських курганів Ново-Миргородської волості Єлисаветградського повіту. Цікаво, що виконуючи доручення Комісії, археолог не забуває про свій музей і просить Комісію подарувати здобуті ним в експедиціях археологічні предмети єлисаветградському реальному училищу.

.....

Поступово музей навчальних посібників значно розширився, а тому на його базі було створено два нових відділи – археології та етнографії. Про це говориться в доповіді ревізійної комісії по Єлисаветградському земському реальному училищі (травнева сесія 1889 р.): «В нинішньому році покладено початок місцевому археологічному й етнографічному музею, влаштованому за ініціативою і завдяки особистій праці викладача історії і географії В. М. Ястребова, при скромній затраті зі сторони правління – 50 крб. на розкопки. Знаходячи дуже корисною працю, яка допомагає учням і суспільству у вивченні місцевої історії й етнографії, комісія висловила свою підтримку розширенню і процвітанню музею і висловила подяку В. М. Ястребову за організацію в училищі такого музею, експонати якого сприяють вивченню місцевих сторін історії рідного краю». Як видно з тексту, відділи археології та етнографії сприймалися Правлінням училища як цілком самостійні музеї, що й дозволило визначити 1889 р. роком заснування Кіровоградського краєзнавчого музею.

У 1891 – 1892 роках за дорученням Археологічна Комісії доручає В. Ястребову зробити в Сергіївці Херсонського повіту розкопки, а також кургану в урочищі «Кучерові Буераки», розташованого за 30 верст від Єлисаветграда, відомого як «Литий» або «Мельгунівський». На час розкопок кургану В. Ястребовим, майже через 130 років від його перших розкопок, висота насипу зменшилася до 3 м. У східній частині насипу ним була відкрита впускна скіфська катакомба значно пізнішого часу (IV ст. до н.е.) [1]. У звіті Археологічної Комісії за 1892 р. читаємо: «Володимир Миколайович Ястребов робив дослідження кургану, розкопаного ще 1763-го р. за наказом г. – п. Мельгунова, причому відкрито ґрунтову гробницю з двох сполучених між собою камер, але дощенту розграбовану» [4, 39].

Власне вся творча діяльність В. М. Ястребова як археолога цілком вписується у форми музейної роботи: збирання, експонування, дослідження, зберігання й популяризація зібраного. Адже Ястребов був не тільки завідувачем музею, але й, водночас, його єдиним науковим працівником. При цьому, він був у більшій мірі збирачем, систематизатором, польовим дослідником, ніж інтерпретатором виявленого. Володимир Миколайович завжди прагнув наповнювати археологічну збірку свого музею атрактивними предметами, і глибоко переживав, коли Петербурзька Археологічна Комісія, взявши для огляду ручку у вигляді міфічної медузи від античного бронзового кратера, що походила з одного з Мартоношських курганів, залишила її, як особливо цінну, в Ермітажі, а в обмін запропонувала кілька менш цінних речей [2]. У згаданій ситуації відчувається вболівання В. М. Ястребова за свій музей, вгадується його незгода із ситуацією, коли найбільш цінні речі концентруються лише в столичних музеях, де вони часом перебувають в запасниках фондів, так ніколи й не потрапляючи в музейну експозицію.

На жаль, після смерті Володимира Миколайовича (1898 року) нового завідувача музей не отримав. Предмети розбиралися викладачами для класних

занять і поступово губилися. Втратам, зібраного В. М. Ястребовим, сприяли й війни ХХ ст., які прокотилися через Єлисаветград – Зінов'євськ – Кіровоград.

Нині Кіровоградський обласний краєзнавчий музей має найбільшу в Україні колекцію скіфської монументальної кам'яної антропоморфної скульптури, так званих «скіфських баб» – 6 статуй, рівно половина з яких (3) була зібрана ще В. М. Ястребовим. Дві з них (із сіл Станишино та Ерделівка) були отримані в результаті дарування, а третя – найбільш архаїчного вигляду, без голови, на думку доцента Кіровоградського національного педагогічного університету ім. В. Винниченка Н. М. Бокий, походить з Мельгунівського кургану [3]. Зібрані В. Ястребовим зразки скіфської кам'яної монументальної скульптури є єдиними достовірними частинами «археологічної колекції» музею при Єлисаветградському реальному училищі. До цього зібрання також можна віднести ручку бронзового грецького кратера IV ст. до н.е., що була виготовлена у вигляді Медузи Горгони, яка зберігається в Ермітажі в Петербурзі.

Джерела та література

1. Бокий Н.М., Аксентьева Л.В. История исследования Мельгуновского кургана. // Первая Правобережная краеведческая конференция. (225 лет от времени исследования Мельгуновского кургана 1763 – 1988 г.г.) Кіровоград, 1988. С. 3–5.
2. Бракер Н. Володимир Миколайович Ястребов //Єлисавет.1992. 20.05. С. 2.
3. Горбул Г.П., Бокий Н.М. О скифских стелах Кіровоградского краеведческого музея. // Киммерийцы и скифы. (Тезисы докладов Всесоюзного Семинара, посвященного памяти А.И. Тереножкина.) Ч. 1. Кіровоград, 1987. С. 4–50.
4. Отчеты о состоянии реального училища в 1893, 1895 годах. ДАКО. Ф.60. Оп.1. Арх. 101.
5. Сведения об археологической коллекции при Елисаветградском земском реальном училище // Сборник Херсонского земства. 1887. №2. С.17.